
KÖNYVEK

ANTAL ÉVA

antal.eva@uni-eszterhazy.hu
ORCID: 0000-0001-5245-6470

PÉTER Ágnes. *A függetlenség ára. Mary Wollstonecraft és Mary Wollstonecraft Shelley öröksége.* Budapest: Jelenkor Kiadó, 2022. 474.

Péter Ágnes az angol romantika jeles hazai és nemzetközi szaktekintélyeként számtalan tanulmányt és öt monográfiát publikált az elmúlt harminc évben. A kor- és stílusrajzot adó *Roppant szivárvány: A romantikus látásmódról* 1996-ban jelent meg, ezt követte az életpályát bemutató Percy Bysshe Shelley és John Keats kötet (*Késbet a tavasz?: Tanulmányok Shelley poétikájáról*, 2007; *Keats világa*, 2010), majd 2017-ben a William Blake művészetét értelmező könyvét adta ki a szerző („...ezentúl egybeforrég, föld s pokol...”: *William Blake illusztrációi a Jób könyvéhez*). Péter Ágnes könyvei és írásai nagy népszerűségnek örvendenek a romantikával foglalkozó hallgatók, oktatók és kutatók körében, ami nagyrészt az elegáns prózáján és a kontextualizált irodalmi elemzéseknek köszönhető.

Jelen kötet némiképp elmozdulást mutat a szerző pályáján, hiszen két radikálisan gondolkodó női szerző életműve kerül a fókuszba. *A függetlenség ára* történetileg az angol romantika időbeli kereteit kitágítva, a 18. század második felétől a 19. század közepéig tartó közel egy évszázados időszakot mutatja be – ezúttal két lázadó és önmagát kereső nőalak írásain keresztül. Mary Wollstonecraft (1759–1797) a felvilágosodás gyermeke és az angol korai, protofeminizmus alakja, „az ún. liberális feminizmus” anyja (18), akinek életéről most jelenik meg az első könyv magyarul. Korábban Péter Ágnes már közölt szemelvényeket Wollstonecraft műveiből az *Angol romantika* című szöveggyűjteményben (ford. Pálkás Katalin, Kijárat Kiadó, 2003), de fájóan hiányoznak a 18. századi író műveinek magyar fordításai, illetve

életművének értelmezései. Az angolszász kritikai irodalomban temérdek monográfia és értekezés jelent meg Mary Wollstonecraft-ról; csak a kalandos életrajzot bemutató kötetből nyolcat számolt össze a recenzens a 2000-es évekből (lásd Nancy E. Johnson és Paul Keen, szerk., *Mary Wollstonecraft in Context*, CUP, 2020).

Nagy felelősség a nőtörténetben ilyen fontos és kiemelkedő gondolkodóknak hangot adni – ezúttal magyarul. A szerző vállalt feladatát így összegzi: „portréjuk megrajzolásához elsősorban önmeghatározó írásaikra fogok hivatkozni, leveleikre és naplójukra, melyekben, ha a maguk konstruálta szerepek néha el is fedik a (megismerhetetlen) valóságot, a szerepjátszás maga is árulkodó jele a nehézségeknek, melyekkel szembekerültek.” (15) Péter Ágnes a tőle megszokott közérthető módon vázolja fel a 18. századi patriarchális angol társadalom nőkre nehezedő elvárásait, hogy így előkészítse anya és lánya buktatókkal és küzdelmekkel teli életútjának bemutatását. A „kettő az egyben” *kritikai életrajz* alcíme sokat mondó: Mary Wollstonecraft mellett a William Godwintól született leánygyermek, Mary Godwin, férje után Mary Shelley, itt az anya nevének kapja „örökül” Mary Wollstonecraft Shelley-ként (ez a név áll sírkövén is). A könyv inkább Mary Godwin, a leány története, az első egyharmad szól Mary Wollstonecraft-ról, ám Péter Ágnes érzékenyen mutatja be azokat a láthatatlan mégis oly erős szálakat és a „kísérteties” párhuzamokat (idézve a szerző jelzőjét), melyek az anya és lánya közötti szellemi kapcsolat textuális bizonyítékai. A rendkívül személyes hangvételű könyvben a női élettapasztalatok korabeli leírásai mellett ezek a legemlékezetesebb mozzanatok. A recenzensnek, aki Wollstonecraft nevelésfilozófiájáról és eszméletörténeti kapcsolódásairól készíti nagydoktori monográfiáját, öröm volt arról olvasni, hogy az anya írásai hogyan épültek be a leány életművébe, hogyan vált Mary Godwin (Mary Wollstonecraft Shelley) radikális gondolkodású édesanyjának első, értő női olvasójává

Helikon 69 (2023) 2
DOI: 10.57226/Hel.2023.2.13

saját önképzésében és intellektuális önmeghatározásában. Az 1830-as évekből származó levéldíszetekben, életére visszatekintve, az író nő igen világosan látja anyja és apja örökségének terhet és hármójuk gondolkodásbeli attitűdkülönbségeit (idézve 440, 444–449).

A kötet – a szerzői vállalás szerint – főként anyja és leánya leveleit és naplórészleteit közli, így mintegy tobzódik az idézetekben. Mary Shelley 300 oldalas életrajzában az érzelmi hullámzást követhetjük a személyes passzusokban, míg a Mary Wollstonecraft-ról szóló 150 oldal szigorúbb értelemben vett fejlődéstörténet. Az anyja életműve korai halála miatt kétségkívül rövid és töredékesnek tekinthető (alig tíz évet ölel fel), ám a felvilágosodás (leány)gyermekként kivételes önmegértése látványosan a kor nagyhatású gondolkodóinak, a „szellemi apáknak” a műveivel vitázva alakul. Az alig iskolázott és a disszidentek által felkarolt Mary Wollstonecraft tizenéves korától fogva önálló életre vágyik, nem tűri a korlátokat, és világosan látja az alsóbb osztályok, a szegények és a nők kiszolgáltatottságát. Legkorábbi műveiben az oktatás és a nevelés fontosságát hirdeti: John Locke és Jean-Jacques Rousseau nézeteit értelmezve írja meg nőnevelő kézikönyveit (*Gondolatok a lányneveléséről*, 1787 és *Eredeti történetek a valóságos életből*, 1788). Későbbi politikai írásaiiban Edmund Burke-vel vitázik a francia forradalom megítéléséről és az emberek természetes jogairól (*Az emberi jogok védelmében*, 1790), majd a főművének tekintett *A nő jogainak védelmében* (1792) értekezésében Rousseau-hoz kapcsolódva fejti ki nézeteit a nők korabeli helyzetéről. A radikális szemléletű írások mellett hosszabban olvashatunk Wollstonecraft önéletrajzi ihletésű Mária-regényeiről, melyeket Péter Ágnes „az első női nevelődési regénynek” tekint (29), valamint önképzésének termékeiről (olvasókönyvről, fordításairól és recenzióiról). Wollstonecraft utolsó befejezett műve a *Rövid svédországi, norvégiai és dániai tartózkodás alatt írt levelek* (1796), mely a kor szentimentális útirajzainak (Laurence Sterne) és Rousseau kószáló gondolkodójának (*A magányos sétáló álmódosásai*) hatását tükrözi fenséges északi természetleírásaival, társadalom-filozófiai és pszichológizáló passzusaiival. A saját korában is népszerű könyvecske a nagyközönségnek szánt huszonöt levelet közli, miközben Péter Ágnes Wollstonecraft privát szerelmes leveleiből is válogat – később ész-

revesszük, hogy itt került egymáshoz legközelebb a két megidézett női hang.

Mary Godwin (1797–1851) életútja az anyja elvesztésének és hiányának tudatában egy szigorú apával indul, hogy majd a romantika költőgénéuszának, Percy Bysshe Shelley-nek kísérelje, „holdfénye” legyen a szeretett férfi haláláig (331–333). Péter Ágnes a kötet egységeiben egyrészt a nagyregényekre fókuszál kiváló műértelmezéseiben (*Frankenstein*, *Valperga*, *Mathilda*, *The Last Man*), miközben időrendben követi a számtalan utazást és a változó összetételű romantikus „kommuna” érzelmi viszonyrendszerének alakulását. Ez utóbbi igen nehéz feladat, és ezt a szerző, ahogy ígérte, leginkább Mary Shelley naplójának és leveleinek szűrőjén keresztül látatja. A feleség és anyja szerepkörének realiztikus bemutatása a veszteségek összes fájdalomával – négy gyermekéből hármat eltemet – a gyász munkában teljesedik ki 1822 után, amikor Percy B. Shelley tragikus halálát követően új naplóba kezd az író. *A bánat könyvének* (*Journal of Sorrow*) idézeteit kurziváltan közli Péter Ágnes, ami valóban kiemeli ezeket az érzelmi és egzisztenciális vívódásokról szóló részeket. Mary Shelley női hangja a gyászban, a szeretett férj alakjának interiorizációjával válik a legerőteljesebbé, és *Az utolsó ember* apokaliptikus látomásregényben éri el csúcspontját. Az 1830 után írott művek már inkább a viktoriánus értékrendet tükrözik a *Perkin Warbeck* a történelmi, míg a *Faulkner* az otthonregény műfajában (a hetedik regényt, a *Lodore*-t már csak említi a szerző, 431). A Jelenkor Kiadó azonban azáltal, hogy egyszerre jelenlenti meg *A függetlenség ára* című életrajzi kötetet Mary Shelley mind a mai napig legnagyobb hatású regényének, a *Frankenstein*nek 1831-es végső változatával (ezúttal Péter Ágnes saját fordításában Mary Shelley és P. B. Shelley előszavával kiegészítve), aláhúzza a Mary Shelley-kánon konvencionális értékelését, az író nő első regényének szerepét hangsúlyozva az életműben.

Ilyen nagy volumenű kötetben – száz év történelmének női szempontú bemutatásakor – a primer művekből vett számtalan és igen hosszú idézet mellett a szerzőnek ugyenesen kell az irdatlan mennyiségű szakirodalomhoz folyamodnia. Péter Ágnes az angol nyelvű szakirodalomból jó érzékkel (és jó arányérzékkel) válogat, míg az ideillő magyar nyelvű munkáknál esetlegesebbek a választás szempontjai.

A bevezető részben a felvilágosult Anglia társadalmának és a Radikálisok (Radicals) körének eszméletörténeti elhelyezésekor némiképp zavaró a magyar *Nyugat* nőíróinak helyzetéről írni (9–11), míg több 20. századi kitekintés lábjegyzetbe került (lásd a téves Ghandi-utalás a 232. vagy Heller és Vajda cikke a szocialista kommunáról a 103. oldalon). Ugyanakkor számos különleges mellékszál további vizsgálódás tárgya lehet, mint például a *Frankenstein* színpadi, majd zenés átiratának sikere, ahol a Teremtmény megjelölése „(----)” az előadásposzteren (idézve 361–362), vagy éppen Mary Shelley és női kortársainak viszonya; gondolok itt főként a polgárjogi aktivista Frances Wright-tal folytatott levelezésére (idézve 390–394).

Mindazonáltal a könyv tartalmi erényei mellett a recenzens kénytelen szóvá tenni a kötet szerkesztésbeli hiányosságait. A bekezdések tördelése nem olvasóbarát (az üres sorok nemcsak idézetek előtt és után tagolják, törik meg a szöveget), némely idézetnél hiányzik a forrásmegjelölés, és a tartalomjegyzékben öt helyen eltűnt a Mary Shelley regényeit jelölő alfejezetcím, a Mary Wollstonecraft életművét méltató II. nagy egység pedig alig látszik a hibás tördelés következtében. Ezen túl Mary Wollstonecraft két regénye, *Mary és Maria* hősnőjének története több ponton egybemosódik köszönhetően a szerző által használt angol kiadás zavaró címének (vö. *Mary and The Wrongs of Woman*, 28–29, 129–132), Richard Price Rice-ként jelenik meg (22–23). Míg Mary Shelley egyik novellájának hősnője, Despina többször is Despida lesz (345–346), illetve a 19. századi élettörténetben két évszám tévesen szerepel (1919, 241 és 1941, 451). Az értő és odafigyelő szerkesztői olvasat korrigálhatta volna ezeket a bosszantó hibákat. Remélhetőleg a második, javított kiadás igényes szöveggyongozó munkája méltón hozzájárul a szerző által vállalt feladat nagyságához, és a két kivételes tehetségű Mary magyar hangja megidéződik majd az irodalom- és nőtörténettel foglalkozó hallgatói és oktatói elemzésekben, esszéikben és disszertációkban.

HELIKON

PÁLINKÁS KATALIN

kati.palinkas@gmail.com

ORCID: 0009-0009-7986-1842

Éva ANTAL és Antonella BRAIDA, szerk. *Female Voices: Forms of Women's Reading, Self-Education and Writing in Britain (1770–1830)*. Besançon: Presses Universitaires de Franche-Comté, 2022. 270.

A *Female Voices* című, Antal Éva és Antonella Braida szerkesztésében megjelent tanulmánykötet hat évtizedet ölel fel: azt az időszakot, amikor az angol irodalomban és közgondolkodásban a női szerzők meghatározó szereplőkké váltak. Témaválasztásában az ebben a folyamatban fontos szerepet játszó, az egész korszakot mélyen átható, a nők számára pedig különösen éles kérdésekkel jelentkező pedagógiai diskurzust jelöli meg.

A címben szereplő kulcsszavak közül az *önképzést* érdemes kiemelni: a tanulmányok szinte mind egyikeben központi kérdés, hogy intézményes oktatás hiányában az önképzés milyen módjai elérhetők a nők számára, például az intenzív olvasást és írást is ilyen gyakorlatként értelmezik a szerzők. Az olvasás nemcsak ismeretszerzést jelent, hanem a kritikus gondolkodás lehetőségét, vagy a férfi olvasási gyakorlatokkal szemben akár felforgató női olvasási minták kialakítását is. A női szerzők műfaji és témaválasztásbeli kísérletezései pedig jól példázzák, hogy az írás önképzési folyamat is. A kötet meritése a pedagógiai gondolkodás fontosságát hangsúlyozza: a korszak nőíróinak körében rendkívül népszerű, kifejezetten nevelő célzatú írásokon túl számtalan más műben, levéregényben, színdarabban, életrajzban, fordításban stb. is központi kérdésként fogalmazódnak meg a nőnevelés és női önképzés lehetőségei.

Az első fejezet tanulmányai az interkulturális hatásokat és a fordítás szerepét tárgyalják. Hannah Moss azt vizsgálja, hogyan gondolják újra Madame de Staël *Corinne*-jének brit parodisztikus átiratai a női tehetség és a társadalmi szerepelvárások ütközését. Moss arra a következtetésre jut, hogy még az alapvetően konzervatív szemléletű átiratok sem nélkülözik a problémaérzékenységet és a társadalomkritikát. A korabeli női fordításirodalom egyik népszerű műve Bernardin de Saint-Pierre *Paul és Virginie* című regényének fordítása, amelyet Helen Maria Williams a jakobinus diktatúra